

İSLÂM MEDENİYETİ'NİN BATI'YA ETKİLERİ İLE İLGİLİ BAZI DEĞERLENDİRMELER

Edip AKYOL
Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Some Evaluations on the Effects of Islamic Civilization to the West

When the Muslims conquered the areas such as Syria, Iraq, Iran and Egypt, they encapsulated then-important civilization and culture centers the histories of which date back to very ancient times such as Mesopotamia, Assyria/Babylon, Egypt, Greek. As the conquests progressed rapidly, Muslims came face to face with the West with the conquest of Spain. West got surprised in the face of magnificence of Muslims. People from West, adopted the science and life style of the Muslims in a short time and began to spread this magnificent civilization to other Western Civilizations. So, the West community had been influenced by the Islamic civilization for a long time.

GİRİŞ

İslâm Medeniyeti'nin Batı'ya olan etkilerinin tamamını böyle kısa bir çalışmada anlatmak elbette mümkün değildir. Ancak biz bu çalışmamızda İslâm Medeniyeti'nin Batı üzerinde bıraktığı etkileri ortaya koymaya çalışacağız.

Medeniyet tarihinde hemen hemen her millet kendine bir yer edinmiş ve tarihe sayfalarını yazdırmıştır. Ancak bir medeniyeti diğerinden üstün kılan özellik, o medeniyetin üzerinde kurulduğu temellerin kuvvetli olması, etkisinin büyüklüğü ve insanlığa sağladığı geniş çaplı faydalarla ölçülür. Medeniyet, düzeni itibariyle geniş çaplı, eğilimleri itibariyle insanî/ahlâkî ve prensipleri itibariyle de ne kadar pratik ve gerçeğe uygun bir şekilde kendini ortaya koymuşsa, tarihte daha kalıcı olmuş, uzun süre varlığını devam ettirmiş ve önemi de o derece artmıştır.

Tarih sahnesine çıkan tüm medeniyetlerin temel başarısı başka medeniyetlerin maddi ve kültürel birikimleriyle kurdukları temasta görülmektedir. İslâm Medeniyeti, tarih sahnesine çıkarken Antik Yunan, Helen, Roma, Hint ve Çin medeniyetleriyle temasa geçmiş ve bunlara ait değerleri kendi bünyesine katarak

varlık göstermiştir.¹ İslâm, diğer medeniyetlerden aldığı değerlerle “insanlığın” hanesine önemli değerler yazmış, zamanı gelince de bunu başka toplumlara devretmiştir. Şayet İslâm medeniyeti olmasaydı belki de bugünkü Batı medeniyeti olamayacaktı ya da bugünkü şekliyle var olmayacaktı. Aynı şekilde Grek, Helen, Roma, Hint ve Çin medeniyetleri de İslâm Medeniyeti’nin gelişmesinde ve bir dünya medeniyeti olmasında katkıda bulunmuştur.

Bugünkü medeniyeti çoğunlukla “Batı Medeniyeti” olarak isimlendirme alışkanlığımız vardır. Bugünkü medeniyetin itici gücünü Batılı toplumların oluşturduğu bir gerçektir. Ancak bu medeniyeti Batılılar, yoktan var etmediler. Başka medeniyetlerin ürettikleri değerlerin iskeleti üzerine yeni değerler bina etmek suretiyle bugünkü medeniyeti meydana getirdiler. Dolayısıyla medeniyet aslında tekli bir yapı olmaktan ziyade, çoklu bir karakter taşır ve tüm insanlığın ortak ürününden oluşur. İnsanlığın ürettiği tüm değerler ilk insandan başlamak üzere insanlığın ortak havuzunda birikir. Medeniyet bu birikim üzerine bina edilir. Hiç kuşkusuz bugünkü medeniyetimiz, insanlığın geçmişte matematik, cebir, kimya, fizik, tıp ve teknoloji alanında ortaya koyduğu değerler üzerinde yükselmiştir. Bugünkü Batı medeniyeti binlerce yıldır yaşamımızda yer alan matematiği deyim yerindeyse sıfırlayarak ya da fiziksel buluşları yok sayarak işe koyulmamıştır. Kuşkusuz yeni buluşlar, tezler, teoriler, paradigmlar (değerler dizisi) zaman zaman önceki bazı tezleri ve paradigmları çürütebilir. Ancak yeni paradigmlar daima var olan birikimin temeli üzerinden hareket ederler.

İSLÂM MEDENİYETİ’NİN ÖZELLİKLERİ

İslâm Medeniyeti’nin Batı üzerinde bıraktığı etkilere geçmeden önce, bu medeniyetin özelliklerini kısaca belirtmek yerinde olur.

Bilindiği gibi İslâmiyet insanları yanlış inançlardan ve kötü davranışlardan kurtarmak için gönderilmiştir. İslâm dini tek tanrıya inanmayı isteyen ve gerektiği bir dindir. İnanç esaslarının içinde en başta Allah’a iman gelmektedir. İmanın şartlarının ilki olan bu inanç, İslâm Medeniyeti’nin temel bir özelliği olmuştur. Çünkü İslâmiyet çok tanrıcılık ve puta tapıcılık ile savaşmış; insanları eşi ve benzeri olmayan tek Allah’a çağırmıştır. Hz.Peygamber Mekke’deki putları bu nedenle kırmış ve İslâmiyet’in yayılışı bu esasa dayanmıştır. Maddi menfaat ve ganimetler amaç olmamıştır. O halde, İslâm Medeniyeti’nin temelinde tek tanrı, yani Tevhit inancı bulunmaktadır.

İslâm Medeniyeti, kendinden önce birkaç medeniyetin yaşadığı alan üzerinde yayılmıştır. Bunlar; Eski Mısır Medeniyeti, Eski Yunan Medeniyeti ve Sasani Medeniyeti’dir. Her medeniyet kendinden önceki medeniyetlerden esinlendiği gibi, İslâm Medeniyeti’nin de bu medeniyetlerden müspet yönde etkilendiği bilinmektedir. Hiçbir medeniyet tek başına doğmaz. Kendi içine kapalı bir medeniyetin doğup gelişmesi mümkün değildir. Müslümanlar bu eski uygarlıkların yetiştirdiği dehaları tanımışlar, eserlerini ve abidelerini görmüşler ve sosyal kurumlarını incelemişlerdir. Bununla birlikte İslâm Medeniyeti ile adı geçen bu medeniyetlerin ayrıldıkları hususlar da mevcuttur. Bu medeniyetlerin her birinde dinin rolü, dünya görüşü ve nizamı farklıdır. Örneğin; İslâm Medeniyetinde dinin

¹ Orhan Türkdoğan, *Bilimsel Araştırma Metodolojisi*, İstanbul 2003, s. 79.

müspet konumu çok yüksek olduğu halde, Yunan ve Avrupa Medeniyeti'nde din aynı rolü oynayamamıştır.²

Müslümanlar eski medeniyetlerin fikri mahsullerinden tercümeler yoluyla haberdar olmuşlardır. Eski Yunan'dan birçok klasik eseri Arapça'ya çevirdiler veya çevirttiler. Bu çeviriler sonunda bir uyanış devri başlamış oldu. Müspet ilim ve akılcılık ortamı hazırlandı. Müslümanlar İspanya ve Sicilya'yı fethettikten sonra bu klasik eserleri ve antikiteyi (eskilik, İlkçağ) Avrupa'ya tanıtmaya şerefine kavuştular. Artık Batılılar, eski Yunan eserlerini okumak için Arapça öğreniyorlardı. Böylece hem eski Yunan hem de İslâm'ı öğrenmek kolay oluyordu.³

Büyük tercüme çalışmaları 750'den 900'e kadar devam etmiştir. Sanskritçe, Pehlevi, Yunanca ve Süryanice'den birçok eser tercüme edilmişti. Daha Emevi Halifeleri devrinde bile hükümet işlerine yarayan birkaç Yunanca eser Arapça'ya çevrilmişti. Fakat büyük tercüme devri Abbasiler ile özellikle IX. yüzyılın ikinci çeyreğinde halife Me'mun ile başladı. Bu amaçla Me'mun Bağdat'ta bir kütüphane, akademi ve tercüme bürosu olan Dâru'l-Hikme'yi kurdu. En önemli tercümanlar Nasturi Hıristiyanlardı. Dâru'l-Hikme'de bulunan bu mütercimlerin başında Huneyn b. İshak adlı bir Nasturi hekim vardı. Kendi ifadesine göre Galen'in 100 kadar eserini tercüme etmiştir. Bu sayede bu büyük âlimin bazı eserleri yok olmaktan kurtuldu. Huneyn ayrıca Aristo, Eflâtun, Hipokrat ve Batlamyustan çeviriler yapmıştır. Onun oğlu da tercümelerinde babasının yardımcısı oldu.⁴

900 yılına kadar süren bu çalışmalar sonunda Müslümanlar, Yunanca Astro-nomi, Matematik, Tıp ve Felsefe eserlerinin çoğunu Arapça'ya tercüme etmişlerdir. Bu Arapça tercümeler sayesinde Yunan klasikleri günümüze kadar ulaşmıştır.

İslâm kültürü X. asrın ortalarına doğru olgunluk çağına erişip XVII. yüzyıla kadar da yüksek bir seviyede kalmaya devam etmiştir. İslâm kültürü İslâm devletinin herhangi bir bölgesi ile sınırlı kalmayıp İslâm'ın güçlendiği her bölgede iyice yayılmıştır.

Batı Avrupa ancak XI. yüzyılın sonunda İslâm kültürüne iyice yakınlaşabildi. O zamana kadar Batılılar İslâm'dan korkuyor, onun siyasi kuvvetinden telaşlanıyor ve medeniyetlerinden şüphe ediyorlardı.⁵

Avrupa, İslâm medeniyeti ile karşılaştığı zaman aşağılık duygusuna kapılmıştı. Çünkü İslâm teknolojisi, birçok yönden üstündü ve Müslüman zenginler Avrupalılardan daha lüks bir hayat ve yaşam tarzına sahiptiler.

XII. asrın başında, o zamanın insanları dünyayı Asya, Afrika ve Avrupa olmak üzere üç kısımdan ibaret zannediyorlardı. Bunların en büyüğü olan Asya'nın hemen tamamı ile Afrika'nın büyük bir kısmında Müslümanların yaşadık-

² Osman Turan, *Tarih Akışı İçinde Din ve Medeniyet*, İstanbul 1980, s. 35-37.

³ İsmet Kayaoğlu, *İslâm Kurumları Tarihi*, Konya 1994, II, 92.

⁴ Will Durant, *İslâm Medeniyeti*, İstanbul, trz., s. 96; Sir Steven Runciman, "Avrupa Medeniyeti'nin Gelişmesi üzerindeki İslâmî Tesirler", *Şarkiyat Mecmuası*, 1959, III, 3; Bernard Lewis, *Tarihte Araplar*, Çev: H. D. Yıldız, İstanbul 2000, s. 184; Mahmut Kaya, "Beytülhikme", *DİA*, İstanbul 1992, VI, 89; Mustafa Demirci, *Beytül-Hikme*, İstanbul 1996, s. 95.

⁵ Runciman, s. 4.

ları biliniyordu. Avrupa'nın hepsi ise Hıristiyan sayılmıyordu. Bu bakımdan dünyanın yaklaşık üçte ikisi (3/2) Müslüman zannediliyordu.⁶ Avrupa'da —milyonluk İstanbul dışında —nüfusu yüz bini bulan hiçbir Hıristiyan şehri yoktu. Nüfusu yirmi bini geçen şehir sayısı ise 20'den ibaretti. Doğu'da ise —milyonluk birkaç şehir dışında —her ülkede birkaç tane yüz bin nüfuslu şehir vardı.⁷ Bu da Avrupalılara bir korku veriyordu ve Müslümanların çokluğu karşısında kendilerini ezilmiş hissediyorlardı.

Öncü ve hazırlayıcı bazı münferit ve sınırlı ilmi ve kültürel temaslardan sonra, Avrupa, XII. yüzyılın içinde İslâm dünyasının ilim ve tefekkürü ile sistemli bir temasa geçmiş, Arapça ilim ve Felsefe eserleri Latinceye tercüme edilmiştir. Büyük önemini belirtmek için bu kültür teması çağına, XVI. yüzyıl Rönesans'ı ile kıyaslayarak, XII. yüzyıl Rönesans'ı adı verilmiştir. Çünkü XVI. yüzyıl Rönesans'ının özellikleri sanat ve edebiyata ilişkin olduğu halde, XII. yüzyıl Rönesans'ı ilk planda olmak üzere ilim ve felsefeyi ilgilendirmektedir.⁸

Tercüme serbest düşüncenin doğmasında büyük rol oynamıştır. Şüphesiz yeni düşüncelere ve tesirlere kapılarını kapamış, yaratma kabiliyetini kaybetmiş olan ve eski üstatların taklitçiliğini yapan bir tefekkürün taassup hareketi karşısında yenilmesi ve gerilemesi kaçınılmazdır.

İslâm dünyasında fikri ve ilmi alandaki parlaklık sonucunda XI. yüzyılın sonlarında Avrupa'da Doğu'ya karşı ilgi uyanmıştır. Haçlı Seferleri, Endülüs ve Sicilya Medreseleri nüfusun artması ve içe kapanma sonucu eski Batı Eğitim ve İlim sisteminin yetersizliği, İslâm âlemi ile temas etmeyi ve genişlemeyi zorunlu kılıyordu.⁹

DOĞU İLE BATI ARASINDAKİ MÜNASEBETLER

Doğu ile batı arasındaki münasebetlerin kökleri çok eskilere dayanır. Bu kökler Antik Yunan'a kadar uzanır. İskender'in Doğu Seferi Yunan fikir ve ruh dünyasına Doğu'nun kapılarını açmıştır. Bu seferler; Doğu'nun Felsefi, Estetik ve Dini fikir akımlarının Yunan fikir dünyasına aktarılmasına vesile olmuştur. Kuzey Afrika, Ön Asya ve İran'dan İndus nehrine kadar uzanan İskender İmparatorluğu; Yunan kültürünün bu yerlerdeki kültürlerle kaynaşarak bir "Doğu-Batı Sentezi" olan Hellenizmin ortaya çıkması sonucunu doğurdu. Hellenizmin, Batı dünyasının gelişmesinde bir "ön şart" olduğu bugün artık bilinmektedir. Bunun yanı sıra; ister Grek ve Roma İmparatorluklarının son devresini düşünelim -ki her iki imparatorluk da geniş ölçüde Doğunun Astroloji, Felsefe ve Dininden etkilenmişti- ister Hıristiyanlığın ortaya çıkışını ve Batıya yayılışını düşünelim, daima karşımıza Doğu çıkmaktadır.

Romalılar ve onların mirasçısı olan Bizanslılar, Doğu ve Batı dünyasını Akdeniz etrafında toplayarak bir "Akdeniz Medeniyeti" meydana getirdiler. Böylece Doğu Kültürünün Batıya geçmesinde aracı oldular. Akdeniz etrafındaki bu bütünlük Müslümanlar tarafından yıkılınca Romalılar ve Bizanslılar İslâm Devle-

⁶ Watt, s. 143.

⁷ İA, "Haçlı Seferleri", XVIII, Ankara 1970, s. 287.

⁸ Kayaoğlu, II, 93.

⁹ Kayaoğlu, II, 93.

tiyle komşu oldular. Bu komşuluk; her iki devlet Müslümanlarla hasım olmasına rağmen, Doğu ile Batı arasındaki münasebetlerin devamını temin etti. İster barış içinde iktisadi ve ticari vesilelerle olsun, ister harplerle olsun; Müslümanlarla Bizanslıların temasları, insanlığın kültürel gelişmesinin nabzı mesabesindedir.¹⁰

İslâmiyet Arabistan'da ortaya çıkmış, bütün Ortaçağ ve Yeniçağ boyunca Hıristiyan Avrupa'yı uğraştırmıştır. Doğudan Batıya ilerleyişin en son ve en yüksek merhalesi olan İslâmiyet'in kurucusu olan Hz Muhammed (sav)'in 632 yılında ebedi âleme göçmesi üzerine yerine geçen Ashâb ve onları takip edenler İslâm Devletinin sınırlarını çok kısa zamanda genişlettiler. VIII. yüzyılın başlarında İslâm İmparatorluğunun sınırları oldukça genişlemişti. Uzun süren savaşlarla Bizans ve İran'ı da yıkan Müslümanlar "Din" parolası altında Orta-Doğuda bir birlik kurmaya muvaffak oldular.¹¹ Neticede Bizans ve Sasani gibi büyük komşularının parçalanmasını sağlayan Müslümanlar onların kültür mirasına da sahip olmuş oldular.

Müslümanlar Avrupa'ya geçmek için 668–675 yılları arasında İstanbul'u kuşatmışlardı; fakat İstanbul Müslümanların eline geçmekten kurtulmuştu. Bunun üzerine Müslümanlar Kuzey-Batı Afrika üzerinden Avrupa'ya geçmeye teşebbüs ettiler ve bu teşebbüslerinde muvaffak oldular.

Müslümanların İspanya'yı işgaliyle Akdeniz etrafında daha önce Romalıların kurmuş olduğu birlik bozuldu. Batıdaki Grek nüfuzu sona erdi. Akdeniz'in yarısını sınırları içine alan Müslümanlar; ağırlık noktasını içerilerde toplayan Ortaçağ Avrupası'nın doğmasına yardım ettiler.

VIII. yüzyılın ortalarında fetihlere son verildi. Barış içinde bir yaşama düzeni kuruldu. İktisadi ve ticari faaliyetler gelişmeye başladı. Bir zamanlar savaş gürültüleri ile çalkalanan ülkede şimdi camiler, medreseler, saraylar inşa edilmeye başlandı. Bu maddi gelişmelerin yanı sıra ilmi çalışmalar da ilerlemeye başladı. Hekimler, Astrologlar, Matematikçiler, Tarihçiler, Şairler, Filozoflar ve hepsinden çok din adamları ve Hukukçular (Fakihler) eski eserlerin tercümelerini yapmaya başladılar. Bu arada kendi sahalarında da araştırma yapmaktan geri kalmıyorlardı. Çeşitli ilim dallarında araştırma ve inceleme yapanlar eski Doğu medeniyetinin ve Antik medeniyetin verilerinden de istifade ediyorlardı. Rönesans hareketinden itibaren Avrupa da - biraz geç olmakla beraber - bu çalışmalarından faydalanmıştır.¹²

Eski Doğu medeniyetinin ve Antik Devrin ilimlerinin Batı'ya aktarılmasında Müslümanlar aracı olarak önemli roller oynadılar. Uzak-Doğu menşeli ilimleri yerinden öğrenen Müslümanlar, bu ilimlere katkılarda bulunarak Batı'ya aktardılar. Avrupa da bu aracılıktan geniş ölçüde faydalandı. Doğunun Batı üzerinde icra ettiği tesirleri, siyasi ve idari yapıdan edebiyata, şehircilikten yargı müessesesine, yaşam standardından âlimlere; sosyal hayata dair hemen her alanda görmek mümkündür.

¹⁰ Otto Spies, "Doğu Kültürünün Avrupa Üzerindeki Tesirleri", Çev: Neşet Ersoy, ATO Dergisi İlave Yayınları, No: 8, Ankara 1974, s. 6.

¹¹ Bernard Lewis, *Müslümanların Avrupa'yı Keşfi*, Çev: İhsan Durdu, İstanbul 2000, s. 16.

¹² Spies, s. 6–7.

İSLÂM KÜLTÜRÜ'NÜN BATI'YA GEÇİŞ YOLLARI

Medeniyetler, çeşitli fikrî, ahlâkî ve maddi alanlarda insanlık tarihine sundukları eserler miktarınca ebedileşirler. İslâm Medeniyeti ise, insanlığın ilerlemesinde büyük rol oynamış, akide, ilim, felsefe, sanat, edebiyat ve diğer alanlarda önemli eserler vermiş ve modern medeniyet üzerinde kuvvetli etkileri olmuştur.

İslâm kültürünün Batı üzerindeki tesirlerine geçmeden önce, bu tesirlerin Batı'ya ulaştığı yolları inceleyip belirtmekte yarar vardır. İslâm kültürünün Batı'ya geçtiği yolları şu şekilde belirtmek mümkündür:

1 İspanya Sicilya

İslâm dünyası Sicilya, Bağdat ve Cundişapur olmak üzere birçok merkezden çeviri, bilimsel araştırma ve kütüphanecilik ile Batı-Doğu ilişkisini ve sentezini başlatmıştır. Bu da, İslâm'ın Yunan-İskenderiye, Fars ve Hint dünyasındaki bilimleri kendisine mal ettikten sonra, modern uygarlık öncesinin en dikkate değer bilimsel geleneklerin gündeme gelmesini sağlamıştır.¹³ Bu konuda tarih en önemli rolü İspanya'ya vermiştir. İspanya Yunan felsefesinin Arap dünyasından Avrupa dünyasına nakledildiği odak noktasıdır.¹⁴ 711 yılında İspanya'nın Müslümanlar tarafından fethinden sonra burası 755 tarihine kadar Suriye'deki merkezi iktidar (Emevi Halifesi) tarafından idare edildi.¹⁵ Endülüs Emevi Hanedanı'nın I. Abdurrahman (756–788) Kurtuba'da merkezi hükümetin yerleşip güçlenmesini tamamladı.¹⁶ Kurtuba III. Abdurrahman devrinin sonuna kadar (912–961) İslâmi eğitim, sanat ve ilimlerle Avrupa'yı besledi. O zamanın Avrupasında Profesörlerin Kurtuba'da imtihan edilmeleri mecburi idi.¹⁷

Ağlebiler, Balear adalarına ve Sardinya'ya karşı giriştikleri savaşlar sırasında, 831 yılında Sicilya'yı ele geçirdiler. Sicilya'da Ağlebi hâkimiyeti X. yüzyıla kadar sürdü. Fatımiler X. yüzyılda Ağlebileri yıkınca Sicilya'yı Normanlar ele geçirerek burada bir krallık kurdular. Bu krallık Müslümanlardan kalma saray ve merasimlerin yanı sıra, İslâmi örf-âdet ve ilimleri de devam ettirdi. Resmi dil Arapça olarak kaldı. Diplomalardan bir kısmı Arapça olarak dolduruluyordu. Paralar üzerinde Arap figürleri vardı. Kısaca, Sicilya'daki Norman hâkimiyeti İslâmi bir karakter taşıyordu.¹⁸

Sicilya Kralı II. Frederik, Sicilya'da ve Haçlı Seferleri esnasında Doğu'da Müslümanları yakından tanıma imkânına kavuşmuştur. Kendisi doğu kıyafetini ve Müslüman âdetlerini benimsemişti. II. Frederik İslâm örf ve âdetlerini o kadar çok benimsemişti ki;¹⁹ 1245 yılında Lyon'da toplanan Konsül onu "zındık" ilân

¹³ Türkdoğan, s. 87–88.

¹⁴ Ira M. Lapidus, *İslâm Toplumları Tarihi*, Çev: Yasin Aktay, İstanbul 2002, I, s. 511; Mehmet Özdemir, *Endülüs Müslümanlar İlim ve Kültür Tarihi*, Ankara 1997, 169

¹⁵ W. Montgomery Watt, *İslâm Avrupa'da*, Çev: Hulusi Yavuz, İstanbul 1989, s. 14. Spies, s. 7; Özdemir, a.g.e., s.168.

¹⁶ Lapidus, s. 513; Özdemir, "Endülüs", DİA, XI, İstanbul 1995, s. 212.

¹⁷ Watt, s. 143; Spies, s. 8.

¹⁸ Spies, s. 8.

¹⁹ Mustafa Sibâi, *İslâm Medeniyeti'nden Altın Tablolar*, Çev. Nezir Demircan —M. Sait Şimşek, Konya, 1979, s. 42.

etmişti.²⁰ O ayrıca Arapça'yı da öğrenmiş, İslâm düşünür ve yazarlarını orijinallelerinden okuma imkânına sahip olmuştu.

İslâm düşüncesinin de tesiri altında kalan II. Frederik bütün dinlere karşı müsamahalı olmuştur. II. Frederik 1224 yılında Napoli'de bir üniversite kurmuş ve bu üniversiteyi İslâm düşüncesini Batı'ya tanıtmak için bir akademi haline getirmiştir. Bu kurumun önemli bir işi de Arapça'dan Latince'ye tercüme yapmak olmuştur.²¹

İslâm kültürünün Avrupa'ya tesiri, daha ziyade, İspanya ve Sicilya'nın Müslümanlar tarafından fethinden sonra olmuştur. Sicilya'nın fethi, İslâm'ın Latin Hıristiyan dünyasının kulağı dibinde bir müddet için hüküm sürmesi demektir.²²

2 Haçlı Seferleri

Doğunun kapılarını Batıya açan diğer bir yol da Haçlı Seferleri olmuştur (XI-XII. yüzyıllar). Bu seferler sırasında Doğu'da kurulan Haçlı devletleri sayesinde Avrupa'nın Doğu ticareti olağan üstü gelişme gösterdi. Avrupalı tacirler bu sayede ilk defa Doğu şehirlerinde yerleşip Haçlıların kendilerine sağladığı imtiyazlardan faydalanarak bu alanda üstünlüğü ele geçirdiler. Gelişen ticaretle birlikte nakliye konusundaki ihtiyaçlar gemi inşaat tekniğine yenilikler getirdi. Para bollaştı ve bankacılık faaliyetleri başladı.²³

Haçlı Seferleri sırasında Batılılar, Müslümanları yakından görüp tanıdılar. Haçlı Seferlerine katılanlar, ülkelerine dönerlerken bir kısım lüks eşyanın yanı sıra, Doğu'nun bir kısım düşünce ve değer hükümlerini de beraberlerinde götürdüler. Bizans, Hıristiyan ve İslâm efsane motifleri bu yolla Avrupa'ya geçti.²⁴ Bu dönemde Avrupa'da tarihi edebiyat gelişti. Arap edebiyatı vasıtasıyla Doğu'nun çeşitli hikâyeleri, masalları Avrupa'ya yayıldı. Ayrıca Haçlılar kiliselerin inşasında Doğulu ustalardan öğrendikleri sivri kemer kullanmasını Batı'ya taşıdılar. Bunun ilk örnekleri, 1115'te Boulogne'da yapılan Wast ve St. Ulmer kiliselerinde görülür. Aynı dönemde yapılan Cluny manastırında da sivri kemerler kullanılmıştır.²⁵ Haçlılar Doğu kültürünü taşımakta etkili olmuşlardı. Bu dönemde ticaret yollarının açtığı imkânla Doğu'nun en uzak köşelerine kadar giden seyyahlar Doğu'nun güzelliğini, sanat ve ilmini Batı'ya tanıtmışlardır.

Haçlı Seferleri esnasında Avrupa'da devlet bir teşkilat olarak mevcut değildi. İşte Batı dünyası bu seferler sayesinde Müslümanlardan devlet teşkilatını öğrenmiş oldu. Kudüs'te ancak yarım asır kalabilen Avrupalılar, binlerce Müslüman'ı şehit ettiler. Ancak zamanla Müslümanları taklit etmeye başladılar. Eserler tercüme edip ayrıca İslâm dünyasını anlatan eserler kaleme aldılar. (Kostantine ve Adler bunlardandır.) İbn-i Sina "*Kitabü'n-Nefs ve's-Şifâ*" adlı eseri

²⁰ Spies, 8, De Lacy O'leary, *İslâm Düşüncesi ve Tarihteki Yeri*, Çev: Hüseyin Yurdaydın - Y. Kutluay, II. Baskı, Ankara 1971. s. 168.

²¹ O'leary, s. 168.

²² Watt, s. 14.

²³ Işın Demirkent, "*Haçlılar*", DİA, İstanbul 1996, XIV, s. 544; Özdemir, a.g.m. s. 223; Özdemir, a.g.e. s. 169.

²⁴ Kayaoğlu, II, 97.

²⁵ Demirkent, s. 544.

Yuhannes tarafından Avrupa dillerine kazandırıldı. Fârâbi ve Gazali gibi filozof ve ilim adamları Avrupa tarafından araştırıldı.²⁶

Arnold Toynbee de İslâm'ın, Avrupa'nın kültür ve medeniyetinde meydana getirdiği etkilerden bahsederken şöyle demektedir:

“Haçlı Seferlerinin tek sonucu, daha önce İslâm'ın elinde olan Sicilya ve Endülüs'ün Batı topraklarına katılması oldu. Elbette İslâm'dan kazanılan siyasi kazançların yanında, Haçlı Seferlerinin ekonomik ve kültürel sonuçları daha önemliydi. Bu bölgelerde toprakları alınan İslâm, ekonomik ve kültürel olarak zalim fatihini büyüledi. Böylece Latin dünyasının basit yaşamına medeniyetin nimetlerini sundu. Mimari gibi belirli sanat dallarında bu İslâmî etki, Batı dünyasının “Ortaçağ”ını bütünüyle kapladı. Sicilya ve Endülüs gibi Arap İmparatorluğunun Batı'daki haleflerinde bu etki daha derin ve geniş bir şekilde görüldü. Fakat bu, oyunun son perdesi değildi. Çünkü Ortaçağ Batı dünyasının İslâm'ı yok etmek için giriştiği saldırı, daha önce Arap İmparatorluğu'nun kurucularının yeni doğmuş Batı Medeniyeti'nin beşiğini zaptetmek için giriştiği saldırı gibi başarısızlıkla sonuçlandı.

Bu sefer İslâm, İslâm'ı kabul eden Orta Asyalı göçmenlerin torunlarından olan, Hıristiyan Ortodoks âlemini fethedip bir imparatorluk kuran ve Araplarla Romalıların giriştiği gibi bir dünya devleti kurmaya çalışan Osmanlılar tarafından temsil edildi. Son haçlı seferinin başarısızlıkla sona ermesinden sonra Batı âlemi, Ortaçağ sonları ve Yeniçağ'ın başlarında sadece Akdeniz sahili boyunca değil, aynı zamanda Tuna havzasında yeni bir kıta boyunca da Osmanlılara karşı savunmaya geçti.²⁷

3 İtalyan Liman Şehirleri ve Avrupa'nın Rusya Üzerinden Doğu ile Yaptığı Karayolu Ticareti

Doğunun Avrupa ile ticari münasebetleri iki yoldan olmuştur. Bunlardan biri, Akdeniz üzerinden Suriye, Mısır sahilleri ile İtalyan liman şehirlerinin arasındaki deniz yolu ile İspanya'dan Avrupa içlerine kadar uzanan karayoludur (Kültürel geçişlerin de daha çok bu yolla olduğu söylenebilir). O sıralar Kostantinopolis (bilinen) dünyanın en büyük pazarı, Venedikliler bu pazarın en önemli tacirleriydi. Burada toplanan doğu malları batıya İtalyan şehir-devletlerinin, özellikle de Venedik'in gemileriyle taşınırdı.²⁸ Diğer yol ise, Avrupa'nın Rusya üzerinden Doğu ile yaptığı karayoludur. Karadeniz'in kuzeyinde Volga üzerinden geçen bu yol Orta Asya'ya kadar uzanıyordu. Arkeolojik kazılar sonucunda Kuzey ülkelerinde bulunan eski Arap yazılı paralar buradaki ticaret trafiğinin mevcudiyetini göstermektedir.²⁹

4 Yahudi Âlimler

Doğu ile Batı arasındaki kültür geçişinde Yahudilerin oynadıkları rol de oldukça önemlidir. Her sahada yetiştirdikleri büyük ilim adamları sayesinde —

²⁶ Ziya Kazıcı, *İslâm Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi*, b.y.y. 2003, s. 51.

²⁷ Arnold Toynbee, *Medeniyet Yargılanıyor*, Çev: Ufuk Uyan, İstanbul 1980, s. 178–79.

²⁸ Emel Altan Ege, “Akdeniz'de Doğu İle Batı'nın Buluşma Noktası”, *Doğu-Batı Düşünce Dergisi*, Yıl: 9, Sayı:34, 2005–06, s. 57.

²⁹ Spies, s. 14; Kazıcı, s. 52.

özellikle İspanya'daki İslâm Üniversitelerinde öğretici durumunda olanlar —Doğu kültürünün Batıya aktarılmasında kayda değer roller oynamışlardır. İbranice'nin Arapça ile yakınlığından faydalanarak, Arapça eserleri İbranice ve Latinceye çevirmek suretiyle Batının bu eserleri tanınmasına imkân vermişlerdir. XII. ve XIV. yüzyıllar arasında Yahudilerden büyük ilim adamları yetişmiştir. Bunlar arasında Salamon b. Gabriel, Yevi b. Gerson, Moses b. Maimon sayılabilir.³⁰

Müslümanlar ile Hıristiyanlar arasındaki kültür temaslarına İspanya ve Aquitain Yahudileri büyük rol oynamışlardır. Ortaçağ'ın skolâstik hayatında Arap ilahiyatının büyük bir tesiri olmuştur. Bu tesir, özellikle Yahudi tercümeleri vasıtasıyla kendini hissettirmiştir.³¹

5 Türkler

Son olarak İslâm kültürünün Batıya geçişinde Türklerin etkisinden bahsetmek gerekir. Osmanlı Devletinin Yükselme Devrinin sonlarına kadar (XVI. yüzyılın ortaları) Türkler Avrupa'nın içerilerine kadar ilerlemişlerdi. Buralardaki Osmanlı hâkimiyeti uzun zaman devam etti. Bu hâkimiyetin en açık delili Balkan dillerindeki Türkçe kelimeler ve Türkçedeki Slav menşeli kelimelerdir.³²

Doğu menşeli fikir ve kültür malzemelerinin Batıya aktarılmasında Türklerin ayrı bir önemi vardır. Buldukları yerin coğrafi durumu Doğu ile Batı arasındaki münasebetlerin oluşmasında, Türklere önemli roller oynama fırsatını vermiştir. Selçuklulardan beri Türklerle Avrupa arasında fikir ve kültür alış-verişi olmuştur. Anadolu'daki Hititlerden kalma Manihaizm dini de bu yoldan Avrupa'ya geçmiştir. Fransa'nın güney taraflarında hâlâ bu dinin etkilerine rastlanmaktadır.³³

İSLÂM BİLİMİNİN BATI'YA GEÇİŞ AŞAMALARI

İslâm Kültürünün Batıya geçiş yollarını tespit etmeye çalıştıktan sonra, bilimin Batı'ya nasıl geçtiğini ifade etmeye çalışacağız. İlk defa rahipler arasında Fransa'da ve özellikle Normandiya'da ilk ilim hareketleri gelişmeye başlamıştır;

Birinci aşamada; İtalya, İspanya ve Güney Fransa'dan birçok kimsenin İslâm medreselerine tahsile geldikleri görülmektedir. Matematik, Felsefe, Tıp ve Astronomi tahsil edenler, üniversitelerde profesör adayları oldular.

İkinci aşamada; Güney Avrupa'da İslâm medreselerini taklit ederek ilk üniversitelerin kurulduğu görülmektedir. Bunların mimari özelliği, ders programları, eğitim usulleri tamamen İslâm medreselerinin taklidiydi. İlk defa Napoli Krallığında Salerno medresesini kurdular.

Üçüncü aşamada; Artık İslâm ilmi İtalya medreseleri aracılığıyla Fransa'ya ve diğer Batı ülkelerine sokulmaya başlamıştı. XIII. yüzyılın başlarında Bolonya ve Montpellier üniversiteleri kuruldu. Çok kısa bir süre sonra Paris Üniversitesi faaliyete başladı. Bu asır içinde aynı model üzerinde Oxford, Köln (Cologne) Üniversiteleri teşekkül ederek yeni ilimler İngiltere ve Almanya içlerine sokul-

— — —
³⁰ Spies, s. 8; Runciman, s. 5; Watt, s. 114.

³¹ Ahmet Gürkan, *İslâm Kültürünün Garbi Medenileştirmesi*, Ankara, trz. s. 280.

³² Kazıcı, s. 52.

³³ Spies, s. 8-9.

du.³⁴

Powicke, Rashdall'ın Ortaçağ üniversiteleriyle ilgili mühim eserinin ikinci baskısına yazdığı girişte, İslâm'ın bu üniversitelere etkisi konusunda Julian Ribera'nın teorisıyla ilgili olarak şöyle der:

*“Avrupa üniversitelerinin İslâm'ın etkisinin bir ürünü olduğunu ileri süren İspanyol araştırmacının görüşü, bize hatalı gibi görünmektedir. Ancak bu görüş, en azından, ortaçağ üniversitesindeki en büyük güçlerden birinin, yani İslâm eğitim sisteminin, Batı'da başta Toledo olmak üzere kraliyet ve piskoposluk nüfuzu altındaki merkezlerde, Fransa'nın güneyindeki Yahudi çevreleri ve diğer çevrelerde ve bir dereceye kadar Sicilya kraliyet sarayında bir yer edinmiş olduğunu bize söylemektedir.”*³⁵

İslâm Kültürünün Batıya hangi yollardan nüfuz ettiğini tespit ettikten sonra bu tesirlerin ayrı ayrı incelenmesine geçebiliriz. Elbette Doğudan Batıya geçen bütün kültür unsurlarından ayrı ayrı söz etmek mümkün olmayacaktır. Biz ancak burada birkaçını ortaya koymaya çalışacağız.

İSLÂM KÜLTÜRÜNÜN ETKİLERİ

1 Ticaret Alanında

İslâm dünyasının Batı'yı etkilemesi ve tanınmasını sağlayan başka bir alan da ticarettir. Hatta ticaretin, İslâm medeniyetinin Batı'ya intikalinde çok önemli bir yere sahip olduğunu söyleyebiliriz. İslâm dini her zaman ticareti teşvik edici olmuştur. Özellikle Hac mevsiminde Hicaz ticarete sahne olmuştur.

Müslümanlar İspanya ve Sicilya'ya hâkim olduktan sonra, buraları diğer İslâm ülkeleri ile derhal ticaret yapmaya başladı. İspanya'daki Araplar maddi hayat seviyesi itibarıyla yerlilerden daha lüks yaşıyorlardı. Yerliler de onları taklit etmeye başlamıştı. Dış görünüş itibarıyla başlayan bu benzeme olayı daha sonra onların kültürlerine de etki etmiştir. Doğal olarak bunun sonucunda da İslâm kültürünü benimsemiş oldular. İspanya'daki Müslümanların varlığı sadece siyasi ve askeri değil aynı zamanda kültürel de olmuştur.³⁶ Din farkı ticaret yapmaya engel olmamıştır.

Ortaçağ'ın sonlarına doğru Hıristiyan Avrupa'nın çizdiği karanlık tablonun tam tersine Müslümanların, özellikle de Endülüs'te yaşayanların ticari hayatları büyük bir canlılık göstermekteydi. Yarımada Endülüs Emevî Devleti hüküm sürerken Kuzey Afrika, Yakındoğu, Uzakdoğu, Bizans, İtalya ve Hıristiyan İspanyol Krallıklarıyla yoğun ticaret ilişkilerinin bulunduğu bilinmektedir. İhraç ürün cinsinin elli, ithal ürün cinsinin ise yirmi civarında olduğu göz önüne alındığında Müslüman Araplar'ın bölgeye katkısı yadsınamaz. İhraç ürünler arasında yıldızı en çok parlayan ise Endülüs yağı olmuştur.³⁷

991 yılında Venedik kralı II. Peter Orsoleo hükümdarlığa başlarken, Venedik ile iyi ilişkiler kurmaları için bütün Müslüman hükümdarlara elçiler göndermiştir.

³⁴ H. Z. Ülken, *Uyanış Devrinde Tercümenin Rolü*, İstanbul 1935, s. 243–244.

³⁵ George Makdisi, *Ortaçağ'da Yüksek Öğretim (İslâm Dünyası ve Hıristiyan Batı)*, Çev: Ali Hakan Çavuşoğlu-Hasan Tuncay Başoğlu, İstanbul 2004, s. 415.

³⁶ Watt, s. 39; Kayaoğlu, II, 94.

³⁷ Ebru Yener, “Ortaçağ'ın Aydınlık Yüzü: Endülüs”, *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, yıl: 8, sayı: 33, 2005, s. 225.

Ayrıca Lido ve Cenova'dan kalkan ticaret gemileri, Suriye ve Mısır limanlarına düzenli seferler yapmaya başlamışlardı. Fatimî halifesi Mustansır Kudüs şehrinin bir kısmını Hıristiyan hacılara ve tüccarlara ayırmıştı.³⁸ Böylelikle Halife Hıristiyanların İslâm medeniyeti ile iç içe olmalarını sağlamıştır.

Doğuya gelen tüccar burada uzun süre kalırdı. Venedik ve Cenovalı tacirler en az altı ay İslâmî hayatın ritmiyle, yabancı bulduğu bir kültür dünyasının içinde vaktini geçirirdi.³⁹ Bu zaman zarfında tacirler, İslâm kültür ve medeniyetinden aldıklarını gittikleri yerlere taşımada büyük rol oynamışlardır.

Akdeniz yoluyla Avrupa'ya daha çok kumaş ve elbisenin geçtiği bilinmektedir. X. yüzyılda Arap ülkelerinden İspanya'ya pamuklu dokuma endüstrisi geçmiştir. Bunun yanı sıra ipek, gümüş ve altın işlemeli doğu kumaşları, Avrupa'nın uzun süre hayranlığını kazanmış, bütün ortaçağ boyunca bu kumaşlar doğu'dan ithal edilmiştir. Kralların, prenslerin ve kilise büyüklerinin elbiseleri, Doğudan getirilen bu ipek ve dibalardan yapılmaktaydı.

Bu yüzden İtalya'da dokunan kumaşlarda Oriyantal karakter hâkimdi. Hatta daha sonra 1126 yılında Germen-Roma İmparatorunun taç giyme töreninde giydiği ipek elbise ve çoraplar, üzeri Arap motifleri ile süslü polermo ipeği idi.⁴⁰

2 Felsefe Alanında

Antik devre ait fikir ürünlerinin Doğu Dünyasına ve Avrupa'ya aktarılması iki ayrı safhada olmuştur. Birinci safha Abbasi Halifesi Me'mun zamanına rastlamaktadır (813–833). Bu safhada sistematik olarak Antik devrin eserleri Arapça'ya çevrilmiş, Doğu Dünyasının bu eserleri tanınması sağlanmıştır. İkinci safha 1126–1151 yılları arasına rastlamaktadır. Bu safhada Başpiskopos Raymond Von Toledo, Arapça'ya çevrilen Antik devir eserlerini Latince'ye çevirerek bu eserleri Avrupa'ya tanıtmıştır.⁴¹

İspanya'da İslâm felsefesi Hıristiyanlar'ın gelmesiyle son bulmadı. Burada XII. yüzyılda İslâm geleneğini yaşatan Maimonides (Musa b. Meymun) gibi Yahudi filozofların yanı sıra, çok daha önemli birisi, Batı'nın "Averroes" diye tanıdığı İbn Rüşd de bulunuyordu. Bu âlimin, kendisi gibi Müslüman olanlardan çok, Batı Hıristiyan düşüncesine etkisi olmuştur. Böylece İspanya'yı ele geçiren Hıristiyanlar burada en parlak devrini yaşamış olan canlı bir İslâm felsefesi okuluyla karşılaşmışlardır. 1085'te Toledo'yu ele geçiren Kastilyalı VI. Alfons. Yeni Müslüman tebaasına o kadar önem verdi ki, Hıristiyan din adamlarının hoşuna gitmemesine rağmen, kendisini "İki dinin imparatoru" olarak tanıttı. Avrupa'da ilk Doğu ilimleri okulunu yine bir Hıristiyan rahip, Toledolu Raymond, XII. yüzyılın ortasında kurdu. Hıristiyanlara İslâm düşüncesini tanıtmayı o kadar gerekli buluyordu ki, birçok memleketten çağırttığı âlimlere Arapça öğretilirdi ve onlara eserleri tercüme ettirirdi.⁴²

İslâm düşüncesi Latince çevirilerle çok geçmeden etkilerini göstermeye başladı. Batı İbn Rüşd'ü tanımakla akılcılık ve Rönesans devrinin kilise düşmanlığı çağını başlatmıştır. Nitekim Ortaçağ düşüncesinin büyük uzmanı Etienne Gilson

³⁸ Sigrid Hunke, *Avrupa'nın Üzerine Doğan İslâm Güneşi*, Çev: Servet Sezgin, İstanbul 1972, s. 37–38.

³⁹ Hunke, s. 38; Kayaoğlu, II, 95.

⁴⁰ Spies, s. 14–15.

⁴¹ Spies, s. 16.

⁴² Runciman, s. 5.

eş-Şifâ'nın Latince'ye çevrilmesiyle ilgili olarak: "Latinler'den, İbn-i Sînâ'yı okuyan herkes, onun hitap tarzı karşısında çarpılmıştır" demektedir. İbn-i Sînâ'nın özellikle Saint Thomas üzerindeki etkisinin "çok derin ve uzun süre devam eden bir etki" olduğunu belirttikten sonra, "İbn-i Sînâ olmasaydı, şüphesiz ki biz, yine bir Aquineli Saint Thomas'a sahip olacaktık ama bu şimdiki Saint Thomas olmayacaktı. İbn-i Sînâ ve İbn-i Rüşd'ü hesaba katmadan bir Hıristiyan ilâhiyâtı tarihinin mümkün olabileceği kabul edilemez" diye ekliyordu.⁴³

XIII. yüzyıl, Batılılar açısından farklı bir gelişmeye sahne olmuştur. Çünkü XII. yüzyılda başlayan tercüme faaliyetleri, bu yüzyılda daha da artış göstererek yaygınlaşmıştır. Arapça'dan Latince, İbranice ve başka dillere yapılan çeviriler sonunda, başta İbn-i Sînâ ve İbn-i Rüşd olmak üzere İslâm filozoflarının eserlerinin Batı'da tanınması, uzun süredir entelektüel bakımdan derin bir uykuda olan Batı dünyasının uyanmasına sebep olmuştur. Bu uyanış, özellikle artık günümüzde XIII. yüzyıl Rönesansı olarak adlandırılmaktadır. Nitekim bu yüzyılda yaşanan dönüşüm, Batı'da yeni paradigmalara (değerler dizisi) oluşmasına zemin hazırlamış, böylece XV. ve XVI. yüzyıllarda meydana gelen Batı'nın *Yeniden Doğuşu* (Rönesans) gerçekleşmiştir.

3 Tıp Alanında

Tıp alanında tamamıyla İslâm tesiri hâkim bulunmaktaydı. İtalya'daki Bolonya şehrinden sonra Fransa'da tıp araştırmalarının merkezi olarak Montpellier Üniversitesinde, tıp tahsilinde akademik unvan almak isteyen adaylara ait 1340 tarihli bir programda İbn-i Sina'nın *Kanun* adlı eserinin I ve IV. kısımlarının yer aldığı görülmektedir. Bu tarihten itibaren İslâm tabipleri hakkında bir dersin de okutulmaya başlandığı görülmektedir.⁴⁴ 1567'de İslâm tıp eserleri okullardaki ders kitapları arasından çıkartılmıştır. Fakat ara sıra da olsa İbn-i Sina'nın *Kanun*'u hakkındaki dersler 1607'ye kadar devam etmiştir.⁴⁵

Avrupa'nın XV. ve XVI. yüzyıllara kadar İslâm tıbbına dayandığı, basılan ilk kitap listelerinden anlaşılmıştır. Listedeki kitapların da ilki, Ebû Bekir Râzi (865—925)'nin büyük tıp ansiklopedisi olan *el-Hâvî* isimli eserinin IX. bölümü üzerine, Pavia'da profesörlük yapan Ferrari da Grado tarafından yazılmış bir şerhti. Râzi 100'den fazla eser yazmış ve bunların pek çoğu Latince'ye çevrilmiştir. Bu kitaplar ve bu kitaplarda anlatılan tedavi metotları Ortaçağ'da Avrupa'yı geniş çapta etkilemiştir.⁴⁶ Tıp alanında yapılan tercüme sayesinde, XII. yüzyıla kadar Avrupa'ya hâkim olan hastalıkların insanın içine giren şeytandan kaynaklandığını, bundan kurtulmak için rahibin dua ederek onu kovması gerektiği şeklindeki anlayış yerini modern anlamda tedavi usullerine bıraktı.⁴⁷ Bu ilim adamları ile birlikte daha birçok ilim adamlarının eserleri, İslâm'ın Batıya yayıldığı sahalarda tıbbi çalışmaların temelini teşkil ediyordu.

4 Mimari Alanda

Mimaride ise tesirler daha kesin görülmektedir. Müslümanlar, mimariye son-

⁴³ Bekir Karlığa, "Doğu Batı Düşüncelerinde On Üçüncü Yüzyıl Dönüşümü", *Doğu-Batı Düşünce Dergisi*, Yıl: 8, Sayı: 33, 2005, s. 167.

⁴⁴ Desmond Stewart, *Batılı Gözüyle İslâm Kültür ve Medeniyeti*, Çev: Müjdat Kayayerli-Murat Özyiğit, İstanbul 1994. s. 181.

⁴⁵ O'leary, s. 173-74; Watt, s. 121.

⁴⁶ Watt, s. 121; Spies, s. 19; Sibâi, s. 41

⁴⁷ Özdemir, a.g.m. s. 223.

suz bir incelik ve hayal hissi verdiler. Mimarının cazibeliğini ve orjinalliğini canlı renklerle fayansların, mermer harçlarının, iç içe örülü binlerce geometrik şekillerle gayet ince oyulmuş ve kesilmiş alçıların, yazıların karakterleri ve hayali yapraklardan yapılan gırlantalar dekorasyonun keyfiyeti içindeydi.⁴⁸ Sivri kemer tarzı, Batı'da bambaşka bir şekilde kullanılmakla birlikte, doğrudan kopya edilmiştir. Müslümanların Sicilya mimarisine çok şey kattıkları, Batı'da özellikle de İtalya'da biliniyordu. Ayrıca İspanya'daki İslâmî yapıların ve İtalyan tacirlerin Doğu'da gördükleri yapıların tesiri Gotik ve Rönesans yapılarında görülmektedir. Örneğin, Tudor İngilteresi'ndeki birçok karışık kemerler Kahire'de yapılmış kemerlere çok benzemektedir. Avrupa'daki bu kemerler, belki de Venediklerin Mısır'dan getirdikleri desenlere dayanır. Bu gibi benzerliklere birçok süsleyici motiflerde, mesela süs için yapılmış mazgallarda rastlarız. İtalyan mimarlar, özellikle XVII. yüzyılda, İspanya'da gördükleri İslâm yapılarının kubbelerini kopya ettiler ki, bunları da diğer Avrupalı mimarlar taklit etmiştir. İtalya'da geç Ortaçağ ve Rönesans'ta yapılan kulelerle Kahire'deki ve daha doğudaki kuleleri karşılaştırsak, daha büyük benzerlikler de ortaya çıkar. Bu hususta da yine İtalyanlar bu örneği Avrupa'nın diğer yerlerine yaymışlardır. XVII. yüzyılın sonunda, büyük İngiliz mimarı Christopher Wenin Londra'daki kiliseleri için yaptığı kulelerin örneğini ta cami minarelerinde bulmak mümkündür. Daha muahhar bir devirde, Batılılar tarafından tanındığı zaman, büyük Türk Mimarı Sinan'ın da Batı üslubu üzerinde tesiri olmuştur.⁴⁹

Taşı olabildiğince az kullanmaları, dekorasyondaki aşırılıkları, at nalı şeklindeki kubbeleri ve mimarilerinin mihenk taşı konumundaki camileri ile Müslümanların Endülüs topraklarındaki sanatsal etkisi son derece yoğun bir şekilde görülür. İslâm eserlerinde mağlup ettikleri devletlerin sanatsal öğelerinden de etkilendikleri gözlenmektedir. Örneğin Vizigot tarzı kolonlar ve halat görünümü verilmiş taş oymaları bu dış etkileşimlerin sonucudur.

Kurtuba Camii Endülüs Müslümanlarının kendi kültürlerinde inşa ettikleri en görkemli yapıdır. Endülüs sanatının diğer önemli eserleri arasında III. Abdurrahman tarafından yaptırılan Medinetü'z-Zehra sarayları yer alır. Ancak XI. yüzyıldan itibaren Endülüs hükümdarlarının tutumu ve iç savaşların yol açtığı siyasi dengesizlik, çoğu önemli eseri yıkıntı halinde bırakmıştır. Granada'da 1492 yılına kadar süren el-Ahmerî hâkimiyeti Müslüman kültürünün son bir parlaması niteliğindedir. Elhamrâ sarayı bu yüksek kültürün en güçlü ifadesidir ve görneleri kendine hayran bırakmaktadır.⁵⁰

5 Teknolojik Gelişmeler

Müslümanlar Batı'ya gemilerin teçhiz ve tertibinde de önemli yarar sağlamıştır. Müslümanlar bu hususta Hind Okyanusunda edindikleri bilgi ve tecrübelerin meyvelerini Akdeniz'e getirdiler. Adı Avrupa'dan alınmış olan üç köşeli Latin yelkeni Müslümanlar tarafından Hind okyanusunda icat edildi. Akdeniz'e çıkan yelkenli gemiler de yine Müslümanlar tarafından getirildi. Nihayet bu gelişme daha büyük ve Atlantik'i geçebilen gemilerin yapımı ile sonuçlanmıştır. Bu sayede büyük coğrafi keşifler yapılmıştır.⁵¹

— — — —

⁴⁸ Mustafa Ateşmen, *Avrupalı Gözüyle İslâm*, b.y.y. 1973, s. 38.

⁴⁹ Runciman, 9; Özdemir, a.g.m. s. 224.

⁵⁰ Yener, 224.

⁵¹ Watt, s. 43.

Müslümanların ilme ve bilime kattıkları başka bir hizmet de Pusulayı Batı'ya tanıtmak olmuştur. Bilindiği gibi pusulayı Çinliler icat etmiştir. Ancak bunu Avrupa'ya Müslümanlar tanıtmıştır. Müslümanların bunu Avrupa'ya tanıtması ve Avrupa'da denizcilik tekniğinin belli bir düzeye ulaşması ile dünyayı dolaşmak mümkün olmuştur.⁵²

Kültür ve medeniyetin yayılmasında birinci derecede önemli olan kâğıdın yaygınlaşmasında Müslümanların rolü büyüktür. Bilindiği gibi kâğıdın mucidi Çinlilerdir. Çinliler çok eski zamanlardan beri ipek kozasından kâğıt yapmasını biliyorlardı. Bu usul Çin'den Orta Asya'ya geçti. 704 yılında Araplar Semerkant'ı ele geçirdikleri sırada orada bir kâğıt imalathanesine rastladılar. Bunu nasıl imal edeceklerini araştırdılar. Bilindiği gibi o zamanlar kâğıt, yalnız ipekten imal ediliyordu. İpek yerine daha bol ve tedariki kolay bir madde bulmak gerekiyordu. Bu mesele ipeğin yerine pamuğun konulmasıyla halledildi. Ondan sonra da paçavradan kâğıt imali usulü icat edildi ve Avrupa'ya Müslümanlar aracılığıyla tanıtıldı.⁵³ Böylece bu kâğıt Müslümanların elinde dünya tarihi açısından şayan-ı dikkat bir inkişaf kaydetmiştir.⁵⁴

İlk defa kâğıt fabrikasını yaklaşık 800 yılında Harun Reşit'in veziri Yahya b. Halid el-Bermekî Bağdat'ta inşa ettirdi. Kâğıt imalâtı sadece Bağdat'a hasredilmedi. Suriye ve Kuzey Afrika'dan Endülüs'e kadar batıya doğru her tarafa yayıldı.

Kâğıdın kullanılışı, nihayet Endülüs ve Sicilya'dan sonra Avrupa'ya geçti. İlk defa 1270 yılında Sicilya'da kâğıt imaline başlandı.⁵⁵

6 Dil ve Edebiyat Alanında

Edebiyat alanında da İslâm tesiri çok büyük olmuştur. Batılılar ve özellikle İspanyol şairler, Arap edebiyatından büyük çapta etkilenmişlerdir. Kahramanlık edebiyatı, mecaz, ileriye yönelik ve parlak hayaller, özellikle Endülüs'te Arap edebiyatı yoluyla Batı edebiyatına geçmiştir.⁵⁶ Geç Ortaçağda, Avrupa'da görülen romantik edebiyatın yerli bir terim olduğu sanılmaktadır. Hâlbuki bu edebiyat incelendikçe, Doğu kaynaklarına inen özellikleri de o nispette ortaya çıkar. Aşk hikâyesi aslında Avrupalılardan çok Doğuluların bir buluşudur. Kral Arthur'a dair hikâyelerin çoğunun doğu kaynaklarına dayandığı bugün artık gösterilebilmektedir. Batı cemiyetine mal olan masal, hikâye ve efsanelerin yanı sıra, tercüme edilerek Batı Edebiyatına kazandırılmış eserler de vardır. Bunlar arasında; *Kelile ve Dimne*, *Barlaam ve İosaphat*, *Simbad* sayılabilir. Bütün bu eserler Ortaçağ Avrupasında sevilerek okunmuş ve Ortaçağ Edebiyatına girerek bu devir yazarlarının tesir icra etmiştir.

Edebiyat alanında Avrupa Doğudan sadece İspanya ve İtalya yoluyla değil, Bizans yoluyla da etkilenmiştir. Haçlı Seferleriyle Doğunun birçok masal ve hikâye unsuru da Avrupaya geçmiştir. Bunlar arasında Hubertus, Eustachius,

⁵² E. Üçyiğit, "Ortaçağ İslâm Medeniyeti'nin Avrupa Medeniyeti Üzerine Tesirleri", *İlahiyat Fakültesi Dergisi* I-II, Ankara 1955, s. 37.

⁵³ Kayaoğlu, II, 97.

⁵⁴ Adam Mez, *Onuncu Yüzyılda İslâm Medeniyeti (İslâm'ın Rönesansı)*, Çev: Salih Şaban, İstanbul 2000, s. 528.

⁵⁵ Türkddoğan, s. 79.

⁵⁶ Sibâi, s. 42.

Christophorus ve Yedi Uyurlar gibi dini hikâye ve efsaneler de vardır.⁵⁷

Dante gibi önemli yazarlar bile İslâm tesiri altında kaldılar. Bütün bunlar Müslümanların Batı kültürüne, felsefe ve ilmine kattıkları önemli yeniliklerden ileri geliyordu. Ortaçağda yaşamış çok bilgili bir İngiliz âlimi olan Oxfordlu Roger Bacon eserlerinden birinde şöyle der: “*Felsefe Arap yazarlarından öğrenilmedir ve doğu dillerini öğrenmek zahmetine katlanmayan bir kimse bu konuyu kavramaya kalkışmamalıdır.*”⁵⁸

İslâm ilimlerinin Batı dillerinde bıraktığı izler, dil yönünde de tetkik edilmiştir. Batı dillerine geçen kelimelerin bir kısmı medeniyet üstünlüğünden dolayı kullanılan eşyanın isimlerinin bir kısmı da çeşitli alanlardaki ilmi terimlerdir. Birkaç örnek verecek olursak;

Arapça'da hüccet, senet anlamında kullanılan sakk, Batı'da çek şeklini almıştır. Farsça'dan Arapçaya geçen divan kelimesi İtalyanca'da doana, Fransızca'da douane olarak gümrük anlamında kullanılmıştır. Arapça'da şeker anlamına gelen sükker kelimesi İtalyancada zucchero, Fransızca'da sucre, İngilizce'de sugar olmuştur. İçtiğimiz şerbet kelime olarak sorbet şeklinde Fransızlaşmıştır. Arap dili, İslâm dünyasında bilim dili haline gelmiştir. Algebre, cebir kelimesinden, chiffre, sıfırdan; cafe kahveden gelmektedir.⁵⁹ Kıtın (pamuk), carre (testi), şarap (içecek).⁶⁰ Bu örnekler çoğaltılabilir.

7 Matematik ve Astronomi Alanında

Matematik sahasında araştırma yapanlar, Müslümanların bu sahada Avrupa üzerinde ne kadar büyük tesirler bıraktığını görürler. Algebra (cebir)'nin Arapça'da al gabr kelimesinden türediğini söylemek bu konuda verilecek en basit örneklerden biridir.⁶¹

İlim ve Riyaziye (Matematik) alanlarında Müslümanların rolünü inceden inceye belirtmek çok uzun sürer. Bu alanda Müslümanların ileri sürdüğü en önemli ve en esaslı fikir ilmin din ile bağdaşabileceği fikridir. Avrupa bütün cebir ilmini Müslümanlara borçludur. Avrupa matematiğinde çok büyük bir devrime yol açmış olan Arap sayıları Müslümanlardan alınmıştır.⁶²

Astronomi de İslâm'ın unutulmaz katkısından yararlanmıştı. Batı dillerinde hâlâ Arapça adlarıyla bilinen çok fazla sayıdaki yıldızları bir yana bırakalım, güneş yüzeyindeki lekeleri keşfeden İbn-i Rüşd olmuştur. Ömer Hayyam tarafından yapılan takvim reformu, Gregoryen takvimi reformunu kat kat gerilerde bırakmıştır. İslâm öncesi Arap bedevileri, sadece çöldeki seyahatleri için değil, fakat aynı zamanda meteoroloji konusunda da çok kesin astronomik gözlemler geliştirmişlerdi.

Halife Me'mun zamanında dünyanın çevresi, bizi şaşırtan bir derecelik bir farkla, ölçülmüştü. Çok erken zamanlarda gelgit, şafak, gün ağarması, gök kuşağı ve özellikle de güneş, ay ve onların hareketleri hakkında eserler kaleme

⁵⁷ Spies, s. 35; Özdemir, a.g.e. s. 172; Özdemir, a.g.m., s. 223.

⁵⁸ Runciman, s. 9-10; Özdemir, a.g.m. s. 223.

⁵⁹ Kayaoğlu, s. 97-98; Spies, 9-10; Watt, s. 149-156.

⁶⁰ Sibâi, s. 45.

⁶¹ W. Barthold, M. Fuad Köprülü, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, Ankara 1963, s. 31; Muhammed Hamidullah, *İslâm'a Giriş*, Çev: Cemal Aydın, trz. s. 297; Özdemir, a.g.m. s. 223.

⁶² Runciman, s. 11.

almışlardı.⁶³

Ebu'l-Ferec'in, fevkalâde övüp takdir ettiği meşhur astronomlardan Mâşâallah ve eski gözlemcilerden Ahmed b. Muhammed en-Nihavendi ile *Oklides*'i ilk defa tercüme eden meşhur matematikçi Hecyâ b. Yusuf, astronomi ilmini genişletip faydalı hale getirmişler; böylece astronomi ilmi fazilet ve kemâl ağacı olan Tûbâ ağacı gibi kol atmaya başlamıştı.

Bu tarihlerde, matematik ilminin ne derecelere kadar ilerlediğini tetkik etmek ihtiyacından berîyiz. Harun er-Reşid tarafından Şarlman'a hediye edilen çalar saat ve gizli olan tarifleri ile Çin İmparatoruna gönderilen bazı şeyler, Bağdat'ta meydana gelen bu çeşit sanat mucizeleri hakkında tarihçilerin geniş açıklamaları olmasa bile, mükemmel bir fikre sahip olmak için yeterlidir.⁶⁴

9 Küçük Sanatlar ve Lüks Eşyalar

Küçük sanatlara gelince, cam işçiliğinin Batı'da yayılmasına sebep olan Venedik camcılığı doğrudan doğruya Doğu tezgâhlarından ilham alınmıştır. Maden kakma işçiliği için kullanılan demascene kelimesinden de anlaşıldığı gibi, bu işçiliğin birçok çeşitleri Avrupa'ya doğudan gelmiştir. İran ve Türk çinileri birçok Avrupa çinilerine örnek olmuş, Avrupa halıcılığı da ilhamını yine İran ve Türkiye'den almıştır.

Endülüs'te hem iç pazarda hem de ihraç edilmek üzere lüks eşyalar imal eden çeşitli sanayi kolları mevcuttu. O kadar ki X. asırda Kurtuba, mücevher, altın ve gümüş kuyumculuğunda Bizans'ın rakibi haline gelmişti.

Fildişi oymacılığında da aynı durum söz konusuydu. Zira ağaç oyuluyor, sonra sedef ve fildişi ile kakma işleniyordu. Şam ve Toledo çelikleri, kılıç demirleri, zirhlar, bakır eşyalar, lambalar, masalar, kalemlerle işlenmiş tepsiler, dantel gibi oymalar (bugün bile) çok meşhurdur. Oymalı tahtalar, fildişi sedef, gümüş kakmalar zarafet ve zevk modelleri idi.⁶⁵ Bunlardan başka, sadece cilt işlerinde değil, birçok alanda kullanılan tezyinatlı deri işçiliği de mevcuttu.

Yine müzik aletleri imalâtı bakımından Seville (İşbiliyye) şehri dikkat çekiyordu. Ud, gitar, kemençe ve naker gibi müzik aletlerinin isminin Arapça olması, bunların Avrupa'ya Müslümanlardan geçtiğini göstermektedir.⁶⁶

XII. yüzyıl Katalan sanatının İslâm sanatından ne denli etkilendiği kesin çizgilerle belirlenmese de, Tahull fresklerindeki boğa çizimlerinin yoğun İslâm etkisi taşıdıklarına inanılmaktadır. Yüzyıllar sonra Picasso'nun "*Guernica*" tablosunda model aldığı da yine aynı tip boğa çizimidir. Katalan fresklerinin, Müslümanların cami ve saray dekorasyonlarında kullandıkları detaylı çizim tekniğinden etkilenmiş olabileceği de ortaya atılmış güçlü tezlerden biridir.⁶⁷

Müslümanlar Avrupa'ya pratik hayatta da bazı yenilikleri tanıtmışlardır. Mısır ve Mezopotamya'da ziraat ve sulama ilmine girişmiş ve çok kısa bir sürede bu işte ustalaşmışlardır.⁶⁸ Mesela, İspanya'da tarım alanında bilimsel sulama ile

⁶³ Hamidullah, s. 293.

⁶⁴ Abdurrahman Fehmi Efendi, *Medresetü'l-Arab*, Haz: Hüseyin Elmalı - Cüneyt Eren, İzmir 2005, s. 286.

⁶⁵ Ateşmen, s. 38.

⁶⁶ Watt, s. 48.

⁶⁷ Yener, s. 228-29.

⁶⁸ Ateşmen, s. 39; Özdemir, a.g.e. s. 163.

birlikte turunçgiller, pamuk, şeker kamışı ve pirinç gibi mahsulleri tanıttılar. Tekstil, seramikçilik, kâğıt yapımı, ipekçilik ve şeker istihali gibi birçok endüstri kollarını geliştirdiler. Tarım ve zanaat kollarında kullanılan birçok Arapça kelime Arap etkisinin kuvvetini açıkça ortaya koymaktadır.⁶⁹

Endülüs bölgesi Müslüman etkisiyle birlikte tarım alanında yeni ürünlerin işlenmesi ve eski tekniklerin mükemmelleştirilmesiyle önemli bir döneme girmiştir. İncir, limon, badem ve portakal yetiştiriciliğinin yanında zeytin ağaçlarının en zengin olduğu bölge de Müslümanların elinde olan bölgedir. Tahıl ve bağcılığa da büyük önem verilirken, buğday en çok yetiştirilen tahıl çeşidi olarak bilinmektedir. Müslümanlar bu bölgelerde sulama sistemini iyileştirip hasatta verimi kayda değer bir şekilde arttırmışlardı. İslâm egemenliği sırasında meşe ve çam gibi ağaç türleri yaygınlaşmış, elde edilen ahşaptan ise mobilya ve gemi yapımı sağlanmıştır.⁷⁰ Bu dönemde tarımda tam bir devrim yaşanmıştı. Hindistan ve Doğu Akdeniz arasındaki sınırların ortadan kalkması, pek çok bitki türünün, baklagillerin ve meyvelerin Güneybatı Asya ve Akdeniz'e düzenli ithal edilmesini, yeni türlerin geliştirilmesini sağladı. Bunun yanı sıra tarım teknikleri, yoğun çiftçilik bilgisi ve nadasa bırakılan toprakların tam kapasiteyle kullanımı da Batı'ya aktarıldı.⁷¹

Sanat ve bilim gibi gelişimin daha pek çok alanında Ortaçağ'ın yedi yüzyılımı iç içe geçiren Müslüman ve Hıristiyan toplumları, savaş ve barışla geçen yıllarda bile birbirlerini adım adım ileri taşıyarak örnek bir kültür etkileşimi ortaya koymuşlardır. İzlerini günümüze dek muhafaza eden söz konusu etkileşim süreci özetle şu kalıcı izleri taşımaktadır: El sanatlarına verilen önem, mimarideki büyük gelişim, farklı materyalleri işleme ve şekil verme yetisi ve Arap entelektüellerin etkileri, Batı toplumlarının Ortaçağ'ın karanlığından sıyrılıp bu dönemi Aydınlanma çağı niteliğinde geçirmesine olanak sağlamıştır.

SONUÇ

Ortaçağ'ın en belirgin olaylarından biri şüphesiz İslâm dininin Hıristiyanlıkla karşılaşmasıdır. Bu karşılaşma özellikle VII. ve VIII. yüzyılları arasında dört bölgede, yani İspanya, Sicilya, Doğu Akdeniz sahillerinde kurulan Haçlı devletleri ve Anadolu'da gerçekleşmiştir ve genellikle birbirinden nefret eden iki taraf arasındaki çetin ve amansız bir mücadele olarak hafızalarda yerini almıştır. Ancak hem Müslümanların hem de Hıristiyanların savaş meydanı dışında, özellikle sınır bölgelerinde birbirleriyle daha barışçıl ilişkilerin olduğu ve karşı taraftan gelen kültürel etkileşimlere açık oldukları da bilinmektedir. Bunun örneğini bu dönemi anlatan birçok kitapta bulmak mümkündür.

İslâm medeniyetinin bilim, düşünce ve sanat alanlarındaki göz kamaştırıcı başarıları, Avrupa'nın dikkatinden kaçmamıştır. İslâm kültürünün özellikle bilim ve felsefedeki birikimi, Endülüs'te zaten biliniyordu. 711 yılında Potier adlı Fransız kasabasındaki ilk askeri temastan sonra Müslümanlar güney İspanya'ya hızla yerleşmeye ve siyasi varlıklarını tesis etmeye başladılar. Endülüs çok kısa sürede İslâm medeniyetinin en seçkin sanat ve fikir eserlerinin verildiği bir bölge haline geldi. Aynı zamanda Yahudi, Hıristiyan ve Müslüman toplulukları arasında tarihte eşine az rastlanır bir dini ahenk ve etkileşimin hâkim olduğu Endülüs,

⁶⁹ Lewis, s. 171; Özdemir, *Endülüs Müslümanları Medeniyet Tarihi*, Ankara 1997, s. 87.

⁷⁰ Yener, s. 225; Gürkan, s. 281.

⁷¹ Dimitri Gutas, *Yunanca Düşünce Arapça Kültür*, Çev: Lütfü Şimşek, İstanbul 2003, s. 24.

bugün bile tarihi önemini korumaktadır.

Müslümanlar Eski Doğu Medeniyetinin ve Antik Devrin ilimlerinin Batı'ya aktarılmasında aracı olarak önemli roller oynadılar. Uzak Doğu menşeli ilimleri yerinden öğrenen Müslümanlar, bu ilimlere katkılarda bulunarak Batı'ya aktardılar. Avrupa da bu aracılıktan geniş ölçüde faydalanmıştır. Doğunun Batı üzerinde icra ettiği tesiri Batı Kültürünün hemen her dalında görmek mümkündür.

Her ne kadar modern bilim ve felsefenin kökenleri XV. ve XVI. yüzyıl İtalyan Rönesansı ile anılsa da “Yeniden Doğu” XII. ve XIII. yüzyıllarda Paris, Oxford, Cambridge, Bologna gibi şehir merkezlerinde lonca halinde teşkilatlanan üniversitelerde gerçekleşmiştir. İslâm bilginleri Kahire, Bağdat, Şam, Endülüs okullarında teoloji, metafizik, mantık, tıp, astronomi, cebir, geometri dersleri veriyordu. Toledo'daki çeviriler sayesinde farklı diller ve kültürler kaynaşmıştı.

İslâm Avrupa ile sadece maddi hâsılatı ve teknolojik keşifleri paylaşmış değildir. İslâm ayrıca, Avrupa'yı ilim ve felsefe sahasında sadece zihni bakımdan harekete geçirmiş değildir. İslâm aynı zamanda Avrupa'ya çeki düzen vermiş ve kendisine yeni bir imaj yapmaya sevk etmiştir.

İlim ve matematik alanlarında Müslümanların rolü çok büyük olmuştur. Bu alanda Müslümanların ileri sürdüğü en önemli ve en esaslı fikir, ilmin din ile bağdaşabileceğini ortaya koymuştur. Çünkü bu dönemde kilise bilime karşı oluşuyla ön plana çıkmıştı.

İslâm düşüncesinin ve biliminin Batılılar üzerindeki etkisi XIII. yüzyılda öyle bir noktaya ulaştı ki, İbn-i Rüşd'ün Latin dünyasındaki takipçileri kilise tarafından aforoz edildiler. Latin İbn-i Rüşdçülüğü (Averroism) olarak bilinen hareket, 1277 yılında başpiskopos Tempier tarafından yasaklandı ve İbn-i Rüşd'ün eserleri toplu olarak yakıldı. Yine aynı dönemde Müslüman bilim adamlarının Arapça eserleri, Latince'ye tercüme edilerek Rönesans ve ardından modern bilimin doğuşuna zemin hazırladılar. Bütün bu gelişmelerin en önemli neticesi Batı Avrupa'nın İslâm dini ile medeniyeti arasında kesin bir ayırım yaparak, dini şiddetle reddetmesi, medeniyete ise hayranlık duymasıdır. İslâm'ın bir din ve medeniyet olarak Avrupa zihninde yarattığı ikilemi aşma çabaları, pek çok ilginç tezin ve uydurmaların ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Bugün veryüzünde homojen kültüre sahip cemiyetlere rastlamak mümkün değildir. Zira insanlığın ulaştığı seviye homojen bir kültürle yaşamayı imkânsızlaştırmıştır. Zaten hangi kültürün tarihin derinliklerindeki kökleri incelenecek olursa olsun o heterojenlik açık ortaya çıkacaktır.

İslâm Dini en yüksek ahlak kurallarını öğütleyen bir dindir. Sanat ve teknikte ilerlemeyi amaçlayanları daima teşvik etmektedir. Yine İslâm dini, Müslümanların evrensel bir medeniyet kurmalarına imkân verecek potansiyeli her zaman için içinde bulundurmıştır ve bu potansiyel bugün için de mevcuttur.

Batı Medeniyeti, İslâm Medeniyeti'ni daima yok olmuş gibi göstermeye çalıştı. Hâlbuki İslâm Medeniyeti hâlâ ayakta. Buna en güzel örnek Osmanlı'nın Avrupa coğrafyasında ve özellikle Anadolu'da bıraktığı eserler ve kültürel yapıdır. İslâm medeniyeti dünyanın dört bir yanında hâlâ ayakta olan kurumlar ve eserler bırakmıştır.